

STADSHOLMEN

STORA FÅGELSÅNGEN 1

Fågelsångens Gårdsväg 6A-E

GRÖNDAL

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 SÖDRA BOSTADSHUSET
- 2 NORRA BOSTADSHUSET
- 3 VÄSTRA BOSTADSHUSET
- 4 UTHUS

AKVARELL AV STORA FÅGELSÅNGEN 1
FRÅN SYDVÄST ÅR 1864. OKÄND
KONSTNÄR. SSM0100519

Stora Fågelsången 1 består av tre ståndsmässigt byggda hus som tillsammans med en stor trädgård mot sjön Trekanten uppfördes under andra hälften av 1700-talet. Under 1800-talets första decennium användes gården som kattuntryckeri och därefter som sommarbostad.

Byggnaderna bevarar i huvudsak sin ursprungliga karaktär och är en viktig rest för kunskapen om den äldre bebyggelsen i stadsdelen. Husens volymer och materialval står i stark kontrast till de närliggande strama byggnaderna från 1960-talet och är mycket goda exempel på 1700-talets byggnadstradition och arkitekturideal. Invändigt bevarar framförallt det norra bostadshuset en mängd äldre inredningsdetaljer som fortfarande kan berätta om det sena 1700-talets bostadsstandard för ett välbeställt borgerskap. Här finns bland annat helfranska bröstpaneler och pardörar med kammarlås och spanjoletter från 1700-talet.

Bortsett från sin funktion som bostad var gården även en del av den framväxande kattuntryckerirörelsen i Sverige omkring sekelskiftet 1800. I det

södra huset, som bär inredningsdetaljer från både 1700- och 1800-talet, finns sannolikt en eldstad bevarad från tiden kattuntryckeriet var verksam på gården.

Fastigheten Stora Fågelsången 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under 1700- och början av 1800-talet var Gröndal ett populärt utflyktsområde och jordegendomar samt krogar köptes upp och omvandlades till små herr-gårdslika sommarnöjen för rika Stockholmare. Namnet Gröndal kommer från en av dessa gårdar; Stora Gröndal som låg vid Gröndalshamnen, där

DET NORRA BOSTADSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

förskolan Hamngården idag ligger. Först under slutet av 1800-talet blev Gröndal bebyggt i större omfattning. De förbättrade transportmedlen bidrog till utbyggnaden. Flera industrier etablerades, främst kemisk-tekniska fabriker, och Gröndal blev en för tiden typisk arbetarstadsdel. Befolkningen steg snabbt, från ca 300 invånare år 1870 till ca 7000 år 1915. När Gröndal 1898 uppgick i Liljeholmens municipal-samhälle var behovet av en ordnad stadsplanering stort. Ett par försök till en planerad utformning av bebyggelsen gjordes men inget av de tidiga försöken blev lyckade. Det var först på 1940-talet som en förändring skedde. I spetsen för genomdrivandet av upprustningen och moderniseringen av stadsdelen var den socialt engagerade byggherren Olle Engkvist. Flera nya bostads-områden byggdes under 1940- och 1950-talen, det mest framträdande av dessa är de internationellt kända stjärnhusen. Under andra hälften av 1900-talet och in på 2000-talet har stadsdelens bebyggelse kontinuerligt förändrats och utökats, till stor del genom förtätning.

Stadsdelen Gröndal präglas av kuperad terräng, mycket grönska och en ständig förnimmelse av

närheten till vatten. Den kuperade och bitvis svår-bemästrade terrängen har lett till en blandad bebyggelse från olika epoker, från 1700-tals gårdar till dagens förtätning. De mest framträdande dragen i bebyggelsen är 1940-talets och efterkrigstidens arkitektur, sekelskiftets villabebyggelse samt inslagen av bevarad småskalig industribebyggelse. De bevarade industribyggnaderna minner om stadsdelens industriellt präglade historia och utgör ett viktigt inslag i stadsbilden. Den svårbebyggda terrängen har tillsammans med 1940- och 1950-talets naturanpassade stadsplanering bidragit till bevarandet av stora ytor naturmark.

Fastigheten Stora Fågelsången 1 är en av flera mindre gårdar och torp som i slutet av 1700-talet avsöndrades från Hägerstens gård och omvandlades till små herrgårdsliknande sommarnöjen.

HISTORIK

Den första kända uppgiften om Stora Fågelsången 1 hämtas i jordeboken 1756 där fastigheten beskrivs vara nybyggd under kamrer Adam Ludvig Bergengren. Troligtvis var detta hus nummer 1 på kartan. Någon gång mellan åren 1759 och 1769 sålde Bergengren

DET SÖDRA BOSTADSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

till slottskassören, assessor Georg Stiernhoff, som bodde på gården under hela 1770-talet. Troligtvis lät Stiernhoff ståndsmässigt uppföra övriga byggnader och anlade en trädgård ned mot sjön där ladugården var placerad. Runt ägorna byggde han kostsamma stenmurar. Carl Michael Bellman var under denna period en gäst på gården eftersom hans yngre syster, Fredrika Eleonora Bellman, var gift med Georg Stiernhoff.

År 1791 ägdes gården av slottstenhuggaren Johan Blom. Han lät upprätta den första kända tomtuppmätningen där huskropparna finns utritade. De tre nuvarande byggnaderna överensstämmer i stor mån med de utritade husens placering. Det omnämns dock inget om husens funktioner, endast att de utgör ”mangården”. I trädgården fanns 10 kvarter med flera sorter fruktträd och bärbuskar. Egendomens areal bestod av 10 tunnland ängsmark, 2 tunnland hagar och 23 tunnland backar.

Omkring sekelskiftet 1800 bodde källarmästaren och fabrikören Hieronymus Fredrik Bueck och sedan handelsman David Hirsch på egendomen. I samband med att D. Hirsch övertog gården 1804

genomfördes omfattande nybyggnadsarbeten för att inrymma ett kattuntryckeri. Bland annat uppfördes flera byggnader vid sjön Trekanten och i trädgården ett badhus med egen brunn.

Fabrik för kattuntryck

Vid tiden omkring sekelskiftet 1800 hade flera kattuntryckerier anlagts i Stockholm. Det första grundades på Sickla under 1720-talet. Flest fabriker fanns det under 1800-talets första decennium, totalt 13 stycken anläggningar.

Handelsman David Hirsch hade 1801 erhållit privilegier på bomullstryck och verksamheten startade på gården 1804. Inom fabriken verksamhet ingick även tryck på papper. Fabriken var verksam i cirka femton år och flyttade 1818-1819. Kattuntryckarmästaren Hacking som kom till fabriken 1811 stannade dock på gården till 1820-talet.

Av kattuntryckeriet finns idag få spår. Eventuellt är den stora köksspisen i det södra bostadshuset, hus nummer 2 på kartan, en del av verksamheten. En brandförsäkring från 1804 omnämner ”ett kök, till färgeri inrett med inmurad kopparpanna”.

DET VÄSTRA BOSTADSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

Familjen Triblers gård

Enligt en brandförsäkring från 1822 har flera byggnader på gården rivits och badhuset ombyggt till lusthus. Omkring 1830-talet sålde handelsmannen Meijer David Hirsch, son till David Hirsch, egendomen till bergsrådet David Vollrath Tribler. Gården stannade inom familjen fram till 1890-talet och uthyrdes till olika läkare som nyttjade platsen som sommarställe. Familjen Tribler var själva mantals-skrivna på Nygatan 17. Omkring 1890 och fram till 1910-talet bytte gården ägare ett flertal gånger innan det 1917 förvärvades av Brännkyrka kommun. År 1955 bildades Fågelsångens Trädgårdsförening och därefter delades trädgården upp i odlingslotter. År 1963 förvärvades fastigheten av staden, numer ägs det av Stadsholmen.

Kort byggnadshistorik

Det är inte klarlagt vilken omfattning den äldre bebyggelsen har haft, eller i vilka etapper de uppkommit. Sannolikt har de tre nuvarande bostadshuset uppförts vid olika tillfällen.

Det södra bostadshuset, hus nummer 1 på kartan

Troligtvis har hus nummer 1, det södra bostadshuset, den äldsta byggnadsstommen och är det hus som

jordeboken syftade till 1756. Huset kallades fram till 1889 för "köksbyggnaden". Troligtvis bedrevs kattuntryckeriets färgeri i huset. Vid en brandförsäkring 1804, då gården renoverats för kattuntryckeriet av Hirsch, beskrivs bottenvåningen med ett färgeri med inmurad järngryta (rummet öster om huvudentrén), ett kök (rummet söder om huvudentrén) och två rum, varav det ena med spis, nuvarande tvättstugan. På övervåningen fanns förstuga och fyra rum med eldstäder. Tre av rummen hade bröstpaneler. Omkring sekelskiftet 1900 genomfördes renoveringar i huset.

Det norra bostadshuset, hus nummer 2 på kartan

Hus nummer 2 på kartan, det norra bostadshuset, har en enhetlig karaktär med påkostad inredning. Huset var sannolikt gårdens huvudsakliga bostadshus. Av inredningen att döma är det uppfört någon gång under 1700-talets andra hälft, möjligtvis under ledning av assessor Georg Stiernhoff som bostad åt sig och sin familj omkring 1770-talet. Fram till slutet av 1800-talet saknade huset kök. Enligt brandförsäkringen 1804 hade rummen furugolv, pardörrar och bostadsrummen hade bröstpanel och kakelugnar. På vinden fanns två rum och ett stort förråd. Byggnaden har senare renoverats men kakelugnar bevarats.

RUND, VIT KAKELUGN FRÅN 1800-TALET SAMT PROFILERAD BRÖSTPANEL OCH TAKFRIS. FOTO: J. MALMBERG.

Rummen försågs med nymålade tapeter ”som hafva särdeles vackra bårder”. I en försäkring från 1889 omnämns kakelugnarna som fyra stycken dyrbara, ”antika” bevarade.

Det västra bostadshuset, hus nummer 3 på kartan

Hus nummer 3 på kartan, det västra bostadshuset, har en oklar byggnadshistoria. På en karta från 1791 finns på motsvarande läge en u-formad byggnad av motsvarande storlek med flygellängor mot väster. Den södra av flygellängorna ersattes av en mindre friliggande byggnad⁸²² som innehöll vedbodar och avträden. Huvudlängan i huset ger ett nyklassicistiskt intryck och den äldsta kända rumsbeskrivningen är från 1804 och beskriver huvudlängan med en förstuga och två rum. I den nordvästra flygeln var

ett stort rum som användes som fabrikslokal med kattunpress. År 1807 hade dock flygeln inretts med en sal och kattunpressen flyttats till en fabriksbyggnad uppförd i fruktträdgården mot sjön Trekanten. Huset renoverades under slutet av 1800-talet med ny rumsindelning och snickerier.

Upprustning och renovering

På 1981 ombyggdes och moderniserades byggnaderna till bostäder. Moderniseringen medförde några förändringar i planlösningen, bland annat med nya mellanväggar för wc.

I det norra huset inreddes två bostäder. Fram till ombyggnaden uppvärmdes huset av kakelugnar och kaminer. I köken fanns vedspisar av 1900-talsmodell och rinnande kallt vatten och avlopp.

ÄLDRE KAMMARLÅS MED
DEKORATIV LÅSBRICKA FRÅN
1700-TALET.
FOTO: J. MALMBERG.

Det södra huset inreddes till en bostad samt ett rum för gårdens tvättstuga. Det västra huset inreddes till två bostäder. Fram till moderniseringen uppvärmdes de av kakelugnar och vedspisar. De saknade rinnande vatten och avlopp. På det västra huset byggdes en veranda och en del av fasaden ny panel.

BYGGNADSBESKRIVNING

På västra sidan av sjön Trekanten i stadsdelen Gröndal ligger gården Stora Fågelsången. Den nuvarande bebyggelsen består av tre bostadshus och ett uthus. Huskropparna ligger placerade kring en gårdsplan med grusade gångar och gräsmatta, öppen åt öster och sjön Trekanten. På den gamla trädgården runt om anläggningen finns kolonilotter. Gården ligger placerad mellan höga bostadshus på ett berg och det lika höga Fågelsångsberget. Anläggningen omges av ett trästaket och nås via Fågelsångens Gårdsväg. Vid byggnaderna finns bräd- och stenkantade rabatter.

Det södra bostadshuset, hus nummer 1 på kartan

Det är inte klarlagt exakt när byggnaden uppfördes, den har troligtvis till- och påbyggts i en eller flera etapper. Troligtvis stod huset i sin nuvarande volym och karaktär omkring 1700-talets andra hälft, i samband med att hus nummer 2 uppfördes. Äldre handlingar berättar att huset använts som köksbyggnad till det norra bostadshuset.

Exteriör

Huset är en timmerbyggnad i två våningar med fasader av locklistpanel och synliga knutlådor. Knut-

lådorna markerar tydligt att planlösningen i bottenvåningen och övre våningen inte överensstämmer. Sockeln har en slät sockelpanel. Taket är brutet med fall mot alla fasader. Det är klätt med plåt och tegel och har tre plåtskodda skorstenar. Bottenvåningens fönster är lägre än den övre våningens och samtliga fönster och dörrar har foder. Fönstren är avdelade till två spröjsade bågar. I taket finns takkupor med två spröjsade bågar. Dörrarna består av enkla pardörrar i trä, två stycken målade i gul kulör med två fyllningar per blad.

Interiör

I huset finns snickeridetalljer med varierande ålder, främst från ombyggnadsarbeten under 1800-talet. Det äldsta är en dörr med sex utanpåliggande fyllningar, sannolikt sekundärt flyttad till huset. Från 1700-talet finns ett par halvfranska dörrar i övervåningen, övriga dörrar är främst från 1800-talet. På den övre våningen finns även halvfranska bröstpaneler av 1700-talstyp och bortsett från en slät panel och mittelbandslist på den andra våningen har rummen låga fotlister av 1800-talstyp. I ett rum finns en profilerad taklist, troligtvis från 1700-talet.

Våningarna förbinds av trätrappor med handeldare av rundstav. På den andra våningen finns ett lågt staket med krysslagda brädor. I anslutning till trappan finns pärlspontsväggar och trägolv, sannolikt från tiden omkring sekelskiftet 1900.

Av äldre eldstäder finns två murade spisar med kåpor på bottenvåningen. På den andra våningen finns en kakelugn från 1800-talets andra hälft.

EN AV DE ÄLDRE MURADE SPISARNA I DET SÖDRA BOSTADSHUSET.
FOTO: J. MALMBERG.

FLAT KAKELUGN FRÅN SENT 1800-TAL, PLACERAD I DET
VÄSTRA BOSTADSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

Det norra bostadshuset, hus nummer 2 på kartan

Huset uppfördes sannolikt under 1700-talets andra hälft som en bostad åt familjen Stiernhoff. Sannolikt har köket varit förlagt till ett annat hus på gården.

Exteriör

Byggnaden är en envåning timmerbyggnad med souteräng och inredd vind. Fasaderna är av stående locklistpanel i gul kulör på gråstensockel. Fönstren var ursprungligen försedda med fönsterluckor med speglar, av dessa finns bevarade på syd- och väst-

fasaden. Tre blindfönster döljs av stängda luckor. Fönsterfoder har en enkel profilering. Fönsterluckor och fönsterfoder är målade i grått. Fönstren med innanfönster är höga och korsformade med spröjs, dessa har bevarade 1700-tals beslag. Till övervåningen finns fönsterkuper. Taket har ett brutet fall mot alla fasader och är lagt med enkupigt tegel.

Ytterdörren i mitten på fasaden har gustavianska drag och med omgivande snickeridetaler är den sannolikt från 1700-talets andra hälft, men renoverats under sentid. Dörrbladen har tre fyllningar, ett

ÄLDRE DÖRR MED SEX UTANPÅLIGGANDE Fyllningar, SANNOLIKT SEKUNDÄRT FLYTTAD TILL Huset. FOTO: J. MALMBERG

stort kammarlås och nyckelskylt. Ovan dörren finns ett ovanfönster. Till höger om ytterdörren finns en enkeldörr med fyra fyllningar och ovanfönster. I den norra fasaden finns en grön plåtdörr till källare. Vid entréerna finns stentrappsteg.

Interiör

I huset finns flera inredningsdetaljer från 1700-talets andra hälft. Främst gäller det halvfranska pardörarna med samtida foder samt helfranska bröstpaneler på bottenvåningen samt kammarlås som kan vara ännu äldre. Övriga dörrar är av halvfransk typ och tillkomna under 1800-talet eller vid sekelskiftet 1900. I bottenvåningen finns även stucklister längs taket, sannolikt från 1700-talet. De två våningarna sammanbinds via en trätrappa som vid sekelskiftet 1900

kompletterats med pärlspontspanel.

Ursprungligen fanns minst fem kakelugnar eller spisar, av dem återstår två från sent 1800-tal. Av de äldre nämnda ”fyra stycken dyrbara och antika kakelugnar” finns inte kvar.

Det västra bostadshuset, hus nummer 3 på kartan

Byggnaden är sannolikt fastighetens yngsta hus. På en karta från 1791 utritad med två ”flyglar”.

Exteriör

Huset är uppfört med en våning och inredd vind och byggt i vinkel. Det står på en gråstenssockel och fasaderna är klädda av locklistpanel. Huvudfasadens mitt kröns av en fronton med ett runt fönster, samt ett utskjutet fasadparti. Taket är ett sadeltak täckt

med plåt och med plåtskodda skorstenar.

Fönstren är höga korsformade med spröjs i en gul kulör. Mot baksidan i väster finns fönster avdelade till både en- och två spröjsade bågar. Ytterdörren mot gården är en dubbeldörr med överljus målad i gul kulör med träportal i grått, troligen från mitten av 1800-talet. Till entrén leder en senare tillkommen trätrappa. På den sydvästra fasaden finns en enkeldörr av trä.

På baksidan mot väster finns en utanpåliggande trappa som leder upp till vinden.

Interiör

Invändigt präglas huset främst av renoveringen från 1980-talet med snickeridetaler av äldre karaktär. Det finns även bevarad kakelugn från 1800-talets andra hälft.

Uthus, hus nummer 4 på kartan

Uthuset är panelat och målat i grön kulör med ett sadeltak lagt av plåt. I huset finns soprum och förråd. Det uppfördes vid renoveringen 1981.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.